

EGY MAGYAR HÍRSZERZŐ AMERIKÁBAN. POZSONYI ISTVÁN RENDŐR ALEZREDES BESZÁMOLÓJA AZ AMERIKAI EGYESÜLT ÁLLAMOKBAN SZERZETT TAPASZTALATAIRÓL

Pál István

Összefoglaló:

Pozsonyi István rendőr alezredes, aki 1967 és 1970 között volt a Magyar Népköztársaság (MNK) washingtoni nagykövetségének tudományos-technikai attaséja, 1971-ben egy 30 oldalas összefoglalót készített az USA-ban szerzett tapasztalatairól. Az írás magán hordozza az ún. operatív tankönyvek valamennyi jellemzőjét, például személytelen, konkrét ügyekről nem esik szó benne, ugyanakkor tele van önisméltelésekkel, valamint a kötelező ideológiai tiszteletkörökkel. A szakmai kalauz a rövid- és középtávon kihelyezés előtt álló fiatalabb hírszerzőtiszték felkészítésére szolgált, ám az utóbbiak politikai elkötelezettségét is próbálta erősíteni. A rendszerváltás előtt a III/I. (Hírszerző) Csoportfőnökség amerikai osztályán újabb átállásra nem került sor, az viszont már más lapra tartozik, hogy Pozsonyi közönsége mennyire hitt az szerző narratívájában.

Kulcsszavak: hírszerzés, tudományos attasé, Egyesült Államok, Radványi-ügy utóhatásai

Abstract:

Police Lieutenant-Colonel Istvan Pozsonyi who served as scientific attaché (and as an intelligence officer) at the Embassy of the Hungarian People's Republic in Washington D. C. from 1967 to 1970 wrote a 30-page-summary based on his experiences he had obtained in the United States of America. The so-called 'operative manual' written by Mr. Pozsonyi which displays all the obligatory elements of the genre, i.e., the paucity of concrete affairs, the impersonal composition, the great number of self-repetition and required ideological messages aimed at giving a professional guidance to and enhancing the political commitment of the younger subalterns who were still waiting for their delegations. Even though no further defections occurred at the American Desk of the Directorate of Intelligence of the Ministry of Internal Affairs before the transition of 1989 it is highly doubtful whether the audience of Mr. Pozsonyi gave credit to his narrative.

Keywords: intelligence, scientific attaché, United States of America, aftermath of the Radványi-affairs

Bevezetés

1967 májusában a Magyar Népköztársaság (MNK) és az Amerikai Egyesült Államok éppen nagyköveti szintre kívánta emelni a diplomáciai kapcsolatokat, amikor előbb Bernát Ernő kultúrattasé, majd Radványi János ügyvivő politikai menedékjogért fordult Lyndon B. Johnson elnök kormányához. A washingtoni külképviselet vezetője azzal indokolta döntését, hogy Péter János külügyminiszternek a vietnami háború lezárása érdekében folytatott közvetítő szerepe őszintétlen volt, ráadásul a belügyi rezidentúra felkészületlen tisztikarával együtt csak akadályozta a kétoldalú viszony javítására irányuló törekvéseit.¹ Pozsonyi külszolgálat egybeesett az USA történelmének egyik legnyugtalanabb időszakával. Johnson elnök 1964-ben még óriási támogatottsággal vágott bele az önálló elnöki ciklusába, ám három évvel később már mélyponton volt a népszerűsége. A vietnami háború eszkalációjával párhuzamosan a fiatal generáció személyében is megutálta,² míg a színes bőrű lakosság egyenjogúsítására irányuló törekvés visszásságai – közös iskoláztatás, a hátrányos helyzetű emberek megjelenése a városok alsó középosztálybeli negyedeiben – elidegenítette a Demokrata Párt kevésbé jómódú támogatóit. Az 1966 és 1968 között az egész országra kiterjedő gettózadások és az ezzel párosuló fosztogatások, valamint az ettől függetlenül is elhárapódzó bűnözés azt sugallta, hogy az elnök kezéből kicsúszott az irányítás.³ Robert Kennedy meggyilkolásával pedig elveszett az a jelölt, aki megszólíthatta volna az ingadozó szavazókat, és aki talán még egy ciklusra meg tudta volna tartani a Fehér Házat a demokratáknak.⁴ 1968-ra az amerikai gazdaság növekedésének üteme alaposan lelassult. A hagyományos ipar már elérte piaci korlátait, megkezdődött a vállalatok összeolvadása és a munkahelyek külföldre távozása, a szolgáltató szektor viszont még nem tudta átvenni a vezető szerepet a nemzeti jövedelem előállításában.⁵ A fenti tényezőkből származó társadalmi nyugtalanság végül

¹ Borhi László (2018): *Nagybatalmi érdekek hálójában. Az Egyesült Államok és Magyarország kapcsolata a második világháborútól a rendszerváltásig*. Osiris Kiadó – MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, Budapest. 241–242.

² Dallek, Robert (1998): *Flawed Giant. Lyndon Johnson and His Times, 1961–1973*. Oxford University Press, New York. 494–600.

³ Gould, Louis L. (1993): *1968: The Election That Changed America*. Chicago, Ivan R. Dee. 60–62.

⁴ Talbot, David (2007): *A két Kennedy. Jack és Robert élete és felderítetlen halála*. Gabo Kiadó, Budapest. 422–437.

⁵ Fukuyama, Francis (2000): *A nagy szétbomlás. Az emberi természet és a társadalmi rend*

a republikánus jelölt, Richard Nixon győzelmét hozta az elnökválasztáson.⁶ A magyar–amerikai kapcsolatokban ekkortól egy lassú közeledés indult, ám ez még a hidegháborús kontextusban is csak a *modus vivendi* kialakításának első állomásaként értelmezhető.⁷ A MNK nagykövetsége továbbra is szoros ellenőrzés alatt állt, még ha a főváros területén kevesebbszer fordult elő a diplomaták nyílt megfigyelése. Tanulmányunk terjedelmi okokból nem tudja bemutatni az amerikai elhárítás Pozsonyi ellen foganatosított összes intézkedését, arra pedig semmilyen formában nem vállalkozhat, hogy az alezredes állításait szembesítse az FBI (Federal Bureau of Investigation – Szövetségi Nyomozó Iroda) sokszor 90 évre zárolt irataival.⁸ Az elhárítási ügyekben illetékes kormányhivatal magatartására jellemző, hogy az ún. FOIA (Freedom of Information Act) keretében benyújtott adatkérésünkre adott válaszában még azt sem kívánta megerősíteni vagy cáfolni, hogy az 1990 előtti időszakból a magyar diplomaták megfigyelésére vonatkozó iratanyag létezik-e, vagy sem. Ez az információ önmagában is államtitoknak számít!⁹

A szerző felvetése

Pozsonyi István megfigyeléssel kapcsolatos állításaiban nincs okunk kételkedni, mert ez a hidegháború alatt magától értetődőnek számított, azonban a hírszerző munkája eredményességében annál inkább. Az átállásokat követően az FBI Pozsonyit is azonosította, így az amerikai állampolgárságú hálózati személyek túlnyomó nagy többsége szinte bizonyosan kettős ügynök volt. Ezzel egy időben az is feltételezhető, hogy az általa írt mű sem érte el a kívánt hatást, mert a fiatalabb hírszerzők többsége már nem hitt a szocialista társadalom magasabbrendűségében.

A kihelyezés körülményei

Pozsonyi István 1965-ben az Országos Atomenergia Bizottság főmérnöki tisztségéből került a Külügyminisztérium (KÜM) az állományába, majd alig egy hónapos felkészítés után alkonzul lett Londonban. Az

újjászervezése. Európa Könyvkiadó, Budapest. 17–31.

⁶ Andor László (2002): *Amerika évszázada.* Aula Kiadó Kft., Budapest. 222.

⁷ Borhi László: i. m. 253–300.

⁸ Weiner, Tim (2013): *Ellenség az egész világ. Az FBI története.* Gabó Kiadó, Budapest. 75–77.

⁹ FOIPA Request No.: 1497430-000. – Subject: Surveillance of the Staff of the Hungarian Legation/Embassy (January 1, 1957 – December 31, 1972) – U. S. Department of Justice Federal Bureau of Investigation Washington, D. C. 20535 May 27, 2021.

1967 novemberében kezdődő washingtoni kiküldetése – harmadosztályú titkári rangban lett tudományos-műszaki attasé¹⁰ – már sokkal inkább összhangban volt mérnöki végzettségével. A kiutazás nem ütközött akadályba, hiszen a vízum idejében megjött, ugyanakkor az Egyesült Államok budapesti nagykövetsége és a CIA (Central Intelligence Agency – Központi Hírszerző Ügynökség)¹¹ láthatóan nem foglalkozott a tanulmányozásával.¹² Ti. Bernát Ernő és Radványi János alaposan ismerte a magyar belügyi hírszerzés vezetőit és operatív tisztjeit, a szolgálat módszereit és érdeklődési irányát, valamint a többi rezidentúra elhelyezkedését. A korábbi ügyvivő ugyanakkor megnevezhette a KÜM összes olyan magas tisztviselőjét, aki kapcsolatban állt a III/I. Csoportfőnökséggel.¹³ Józán Sándor rendőr őrnagy, a rezidentúra vezetője, majd 1968 őszéig az ideiglenes ügyvivő,¹⁴ minden vonatkozásban segítette Pozsonyit, aki egy időben a kultúrattasé szerepét is ellátta, mielőtt az utóbbi terület átkerült volna egy újonnan kihelyezett diplomatához. (Itt feltehetően az 1968 májusában Washingtonba delegált Hajdú Józsefről van szó.¹⁵) Az új nagykövettel – 1968. október 7-től Nagy János¹⁶ – fenntartott viszonya a személyi szívésségekre irányuló felkérésektől függetlenül is kiegyensúlyozott maradt, ugyanis a külképviselet vezetője gyakran kikérte beosztottja véleményét. Pozsonyi állításával szemben az összes munkatárs kezdettől fogva tisztában volt a kiküldetése valódi céljával, hiszen a nagykövetség szorongatott helyzetére való tekintettel mindenként bevontak a külképviselet védelmébe. Abban viszont igaza volt, hogy a fedőszervi munkakör ellátásához elkerülhetetlen a hitelesség, az ezzel összefüggő szakterület alapvető ismerete és a szakképzettség vagy iskolai végzettség megléte. A valótlan fedőtörténet könnyen leleplezhette és erkölcsileg is lejáráthatta a hírszerzőt. Pozsonyi szerint az új kiküldetés előtt legalább egy-két évig a fedőszervnél kellett dolgozni, ami a visszatérést követő időszakra is érvényes. A tapasztalat ugyanis azt mutatta, hogy az ellenséges hírszerző szolgálat a társadalmi kapcsolatai jóvoltából már

¹⁰ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL) – XIX – J – 1 – KÜM SZT Iratok – USA 1967 – 14-es doboz (d). – 004100/1967 – Pozsonyi István elvtárs áthelyezése. Budapest. 1967. XI. 1. 1–2.

¹¹ Richelson, Jeffrey T. – Ball, Desmond (1985): *The Ties That Bind. Intelligence Cooperation between the UKUSA Countries – the United Kingdom, the United States of America, Canada, Australia and New Zealand.* Allen & Unwin, Boston. 71.

¹² ÁBTL – 4. 1 – A – 3000/1 –67-10/919/71 – BESZÁMOLÓ a külföldi munkáról. 1971. 1–2.

¹³ Baráth Magdolna – Gecsényi Lajos (2015): *Főkonzulok, követelek és nagykövetelek, 1945–1990.* MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, Budapest. 64–65.

¹⁴ ÁBTL Archontológia 417/941 Józán Sándor (1932–1985) – https://www.abtl.hu/ords/archontologia/f?p=108:5:5775829599903::NO::P5_PRS_ID:1045232

¹⁵ Diplomatic List May 1968. U. S. Government Printing Office Washington: 1967. 38.

¹⁶ Baráth Magdolna–Gecsényi Lajos: i. m. 88.

a hazautazás előtt megkezdzi az ellenőrzést. Az otthoni elérhetőségre irányuló érdeklődés esetén azt kellett mondani az illetőnek, hogy „a Külügyminisztériumban megtalál”, vagy pedig meg kellett jelölni egy valódi fedőszervet. Amennyiben a hírszerzőtiszt váratlanul eltűnt a külvilág számára, azzal a korábbi tevékenysége gyanússá vált, majd ha ezt követően váratlanul felbukkant egy másik lehetséges fedőszervnél, míg újabb külszolgálatra készült, a lepleződést nem tudta megúszni.¹⁷ Az MSZ-MP Politikai Bizottsága 1967. október 24-én már határozatot hozott a fenti probléma kezelésére, ezt azonban a külszolgálatra alkalmas jelöltek hiányában még évekkel később sem sikerült a gyakorlatba 100%-os hatékonysággal átültetni.¹⁸

A figyeléssel és zaklatással kapcsolatos tapasztalatok

Pozsonyi kihelyezése után először a második New York-i utazása alkalmával tapasztalt nyílt figyelést, amely az érkezés napjától az elutazásáig folyamatosan fennállt. Az, hogy az FBI mikor követte észrevehető módon, nem kapcsolódott a fontosabb nemzetközi vagy belpolitikai eseményekhez. Tapasztalatok azt igazolták, hogy az amerikai figyelő szolgálat az erőszakos nyílt és a rejtett figyelési módszereket kombináltan alkalmazza. Az erőszakos módozat többek között olyan érzést kívánt kelteni a hírszerzőben, hogy hiábavaló a próbálkozás, úgy sem tud kiszabadulni a valóban jól megszervezett, nagy létszámú, technikai téren jól felszerelt figyelőszolgálat ellenőrzése alól. Pozsonyi a veszélyt mégis abban látta, hogy amint az FBI eltűnt a láthatárról, a rezidentúra tisztjei elbízták magukat. Pedig ilyenkor kerül elő a szövetségi nyomozók részéről a konspirált módszer, amit ha nem sikerül felfedni, az értékes operatív kapcsolatok és ügynökök lepleződésével végződött. Az alezredest legtöbbször a New York-i ENSZ-székház elhagyásával szinkronban vette fel a figyelőcsoport. Meglátása szerint ez egyértelműen arra utalt, hogy a magyar ENSZ-küldöttség épületével szemközt fedett megfigyelőpont működik.¹⁹ A megérzés helytálló volt, hiszen New York a világszervezet delegációi és titkársága által biztosított fedés jóvoltából a Szovjetunió és a keleti tömb országai által végzett hírszerző munka egyik központjaként működött.²⁰ Az FBI a Szovjetunió, Németország,

¹⁷ ÁBTL – 4. 1 – A – 3000/1 – 67-10/919/71 – BESZÁMOLÓ a külföldi munkáról. 1971. 3–5.

¹⁸ Baráth Magdolna–Gecsényi Lajos: i. m. 72.

¹⁹ ÁBTL – 4. 1 – A – 3000/1 – 67-10/919/71 – BESZÁMOLÓ a külföldi munkáról. 1971. 5–6.

²⁰ Wise, David (2003): *Spy. The Inside Story of How the FBI's Robert Hanssen Betrayed America*. Random House Trade Paperback Edition, New York. 20.

Japán, Olaszország nagykövetségeit már 1930-as évek végétől folyamatos ellenőrzés alatt tartotta,²¹ ami a második világháborút követően a szovjet érdekszférába került szatellitállamok összes külképviseleti intézményére kiterjedt.²² Az FBI a nap 24 órájában végezte a kiemelt célobjektumok megfigyelését, amelyhez ekkoriban már a legmodernebb zárt láncú televíziós rendszereket, videokamerákat használtak.²³ Pozsonyi azt konstataálta, hogy a jellemzően délelőtt kezdődő vidéki utazásaival szimultán a kirendelt nyomozócsoport is megjelent, és egészen szálláshelyének elfoglalásáig követte. Az FBI New York-i irodájának emberei viszont nemcsak a városhatárig kísérték el, hanem több államon keresztül a nyomában maradtak. Egyszer-kétszer szívélyesen integettek, máskor viszont észrevétlenül eltűntek. A nyílt figyelést általában 4-5 fő bonyolította két-három gépkocsival, egy járműben legtöbbször két személy foglalt helyet. Amikor kiszállt az autójából, egy vagy két FBI-ügynök szegődött a nyomába. Általában 6-8 személyt sikerült azonosítania, de a szoros ellenőrzések során a párhuzamos utcákban még legalább ugyanennyien vonultak fel. Az amerikai figyelők kifejezetten személyes sértésnek vették, ha Pozsonyi sokat mozgott egyirányú utcák kötelező haladási irányával ellentétesen. Nyílt figyelés alkalmával fintorogtak, sőt morogtak, hogy gyaloglásra kényszerítette őket. Amikor 1970 nyarán a MARFA-i Vitorlázórepülő világbajnokság magyar résztvevőire várakozott a New York-i repülőtéren, észrevette, hogy a korábban az ő megfigyelésére kirendelt két FBI-ügynök a feljegyzéseik nyílt felolvasásával számolt be a brigád parancsnokának. A rangidős tiszt egy munkafüzetbe jegyzetelt, míg egy váltásra kijelölt nyomozó minden bizonnyal a New York-i FBI-irodának jelentette az átadást. Az attasé szerint erre azért került sor, mert a Kennedy repülőtér rendkívül intenzív rádióforgalmazása zavarta a figyelőkocsik adóvevő berendezését.²⁴ (A 60-as évek végén már működött gépkocsikba szerelt rádiótelefon, azonban a magas költségek miatt a felhasználás vezetőik szolgálati autóira korlátozódott).²⁵ Pozsonyit 1968 első hónapjaiban számtalanszor érte zaklatás az amerikai figyelőszolgálat részéről. Tényleges nyomásgyakorlásra csak egyszer került sor, amikor egy FBI-ügynök New Yorkban megállította, majd kérkedve szétnyitotta zakóját, hogy megmutassa a nála lévő bilincset, a kb. 15 cm hosszú gumi-

²¹ Batvinis, Raymond J. (2007): *The Origins of FBI Counterintelligence*. University of Kansas Press, Lawrence. 159.

²² Sullivan, William C. (1979): *The Bureau: My Thirty Years in Hoover's FBI: The Untold Story of the Life at the Top of the Federal Bureau of Investigation, by the Former Assistant to J. Edgar Hoover*. Norton, New York. 175–179.

²³ Weiner, Tim: i. m. 337.

²⁴ ÁBTL – 4. 1 – A – 3000/1 – 67-10/919/71 – BESZÁMOLÓ a külföldi munkáról. 1971. 5–8.

²⁵ Bates, Regis J. – Donald W. Gregory (2007): *Voice & data communications handbook*. McGraw – Hill Professional, New York. 193.

botot, szolgálati lőfegyvereit és rádióját a hozzá rugalmas kábellel csatlakozó a mikrofonnal. A figyelők túlnyomó nagy többsége azonban mindvégig udvarias maradt, a hosszúra nyúlt szolgálati idő közepette többször is leszóltították, hogy ebédeljen velük, kísérje el őket egy italra, vagy menjenek el szórakozni.²⁶ A meghívás ekkor még csak valamilyen nyilvános helyre volt érvényes, a szocialista országok képviselőit az amerikai szomszédok csak a 70-es évek végétől kezdték magukhoz áthívni, miközben a vendégsereg szinte kizárólag FBI ügynökökből állt.²⁷ A visszautasítás soha nem szegte a figyelők kedvét, így Pozsonyival gyakorta érintkezésbe lépett egy általa már ismert FBI ügynök, aki rokonszenves ember benyomását keltette. Az első hónapokban gyakran előfordult, hogy segítséget ajánlottak az útvonal vagy a keresett cím megtalálásához, miközben azt hangsúlyozták, hogy az alezredest szeretnék megóvni a rá leselkedő veszélyektől. A mozgásában soha nem korlátozták, de a Ford-székházban tett látogatásához hasonló hivatalos útjaira is elkísérték, ami levelezése és telefonbeszélgetései ellenőrzése – az ellenséges országok külképviseletei ellen 1940 óta folyamatos lehallgatás²⁸ – által jutott a tudomásukra.²⁹

Tanácsok a védekezéshez

Pozsonyi a kiküldetés második évében kidolgozott egy módszert, amivel állítása szerint fel lehetett fedezni a konspiratíván zajló figyelést. Az FBI ügynökeinek két olyan szokásuk volt, amely egyrészt fegyelmetlenségéből, másrészt a nyílt ellenőrzés gyakori alkalmazásából eredt. A szolgálati autókban az adóvevő rendszerint a műszerfal alatt, középen volt, a mikrofon pedig a gépkocsivezető ülésétől jobbra kapott helyet. A mikrofon bekapcsolása egy jellegzetes csuklómozdulattal történt, amelynek jóvoltából sokszor a kábel is feltűnt. Amennyiben a megfigyelt személy megelőzte őket, a vezető vagy az utas kapásból lenyúlt a mikrofonért, és megkezdte az adást. Igaz, ennek azonosításához már komoly gépkocsivezetői gyakorlatra és a helyi forgalom ismeretére volt szükség. A parkoló gépkocsik azonosítása már sokkal egyszerűbben történt, ugyanis a mikrofonnal felszerelt, antenna nélküli járművek szinte biztosan a figyelőkhöz tartoztak. Pozsonyi legalább ilyen lényegesnek nyilvánította a hírszerző ellenőrzésével megbízott FBI ügynökök külsejének és viselke-

²⁶ ÁBTL – 4. 1 – A – 3000/1 – 67-10/919/71 – BESZÁMOLÓ a külföldi munkáról. 1971. 8–9.

²⁷ Kessler, Ronald (2012): *Az FBI titkai. Leleplezett történetek – hibetetlen igazságok*. HVG Könyvek, Budapest. 94–95.

²⁸ Batvinis, Raymond J. : i. m. 129–134.

²⁹ ÁBTL – 4. 1 – A – 3000/1 – 67-10/919/71 – BESZÁMOLÓ a külföldi munkáról. 1971. 8–11.

désének megjegyzését. Pl. 1970 tavaszán egy fontos művelet közepette rádöbbsent, hogy egy New York-i taxi utasa két évvel azelőtt nyíltan megfigyelte. Mindebből arra következtetett, hogy a nyomozókat vagy a teljes brigádokat egyszer demonstratív, másszor rejtett figyelésre használják, vagy egy bizonyos idő elteltével jön az áthelyezés. Ezért célszerűnek tartotta, ha az FBI ügynökök személyleírásából, mozgásuk és magatartásuk jellemzőiből és a követéshez használt gépkocsikból nyilvántartást hozzanak létre a rezidentúrán. A külső figyeléstől a városok nagy forgalmú helyszínein – áruházakban, irodaházakban, sportcsarnokokban és pályaudvarokon³⁰ – lehetett a legkönnyebben elszakadni, de csak a természetesség látszatának megőrzésével.³¹ A nyílt figyelésnél ez már messze nem volt ilyen egyszerű, mert a keleti blokkból kiküldött hírszerzőtiszta a 80-as évek végén is azt kockáztatta, hogy valamilyen formában megtorlás éri a szóban forgó cselekedetért.³² A 60-as évek végi FBI szervezeti kultúrájában bevett eljárásnak számított az ügynökök gyakori áthelyezése, ami nem kizárólag J. Edgar Hoover, az 1924-től 1972-ig hivatalban lévő igazgató, fegyelmezési stratégiájával, hanem a létszámbeli korlátokkal is összefüggésben állt.³³ A kémkedéssel gyanúsított személyek titkos megfigyelését végző, fegyverviselésre nem jogosult köztisztviselőkből álló SSG (Special Support Group – Különleges Támogató Csoport) csak a 70-es évek közepétől működött. Az utóbbiak azonosítását viszont alaposan megnehezíti, hogy a legkülönbözőbb karaktereket és szinte az összes társadalmi osztályt is felvonultatja.³⁴ Pozsonyi szerint a fogadó ország figyelő szolgálata ellen úgy lehetett a legjobban védekezni, ha a hírszerzőtiszta egy három hónapos otthoni felkészítéssel megismeri a legjellemzőbb módszereket és szokásokat. Ezzel együtt azt tanácsolta, hogy a kihelyezés kezdetétől állandóan mozogni kell az ottani viszonyok megismerése végett, ugyanis a fedett megfigyelést csak gyakorlattal volt lehetséges felfedni. A külszolgálat idején több provokátorral is találkozott: a legveszélyesebb esetben egy született amerikai a Vietnamban fogságba esett katonák gyógykezelésével kapcsolatban fordult a követséghez. A hivatalvezető megbízásából sikeresen elhárította a közeledést, azt viszont megtapasztalta: a provokátorok soha nem mondták ki nyíltan, hogy hírszerzőnek tekintik.³⁵

³⁰ Wise, David (1988): *The Spy Who Got Away. The inside story of the CIA agent who betrayed his country.* Collins, London. 60–63.

³¹ ÁBTL – 4. 1 – A – 3000/1 – 67-10/919/71 – BESZÁMOLÓ a külföldi munkáról. 1971. 11–13.

³² Cherkashin, Victor (2005): *Spy Handler. Memoir of a KGB Officer. The True Story of the Man Who Recruited Robert Hanssen and Aldrich Ames.* New York, Basic Books. 12.

³³ Powers, Richard Gid (1987): *Secrecy and Power. The Life of J. Edgar Hoover.* Hutchinson, London. 382–383.

³⁴ Kessler, Ronald: i. m. 103–104.

³⁵ ÁBTL – 4. 1 – A – 3000/1 – 67-10/919/71 – BESZÁMOLÓ a külföldi munkáról.

Az operatív tevékenységgel, hálózatépítő munkával kapcsolatos tapasztalatok

Pozsonyi az első két hónapot Washington megismerésének és az ügynökhelyzet tanulmányozásának szentelte, majd az operatív feladatokkal összhangban egyetemek és tudományos intézetek felé megkezdte a kapcsolatok kiépítését. A találkozók hivatalos és törvényes fedésére mindig nagy hangsúlyt fektetett, hogy az akkor se legyen feltűnő, ha az FBI akármelyik résztvevő hibájából felbukkan. Elmondása szerint az ügynökeivel sikerült barátságos, de kellően hivatalos viszonyt kialakítani, ami mindenekelőtt az Egyesült Államokban élő amerikai állampolgárságú hálózati személyekre volt érvényes. Mindezek ellenére előfordult, hogy az anyagátvételre nem került sor, mert a megbeszélte időpontra nem sikerült megszerezni a dokumentációt. Pozsonyi ugyanakkor arra figyelmeztette utódait, hogy az Egyesült Államokban a hálózattal való kapcsolattartásnál tekintettel kell lenni a nagy távolságokra. Az ismeretlen terep számtalan veszélyt rejtett magában, hiszen sokkal nehezebb a figyelés azonosítása. A tudományos-műszaki hírszerzés esetében szűk keresztmetszetet jelentett, hogy a dokumentációt rövid időn belül vissza kell szolgáltatni. Az anyagok átvételét mindig személyesen bonyolította, mivel nagyméretű tervrajzokról és mintadarabokról volt szó, ugyanakkor meg kellett hallgatnia az ügynök magyarázatát, illetve a kezeléssel, használattal, tárolással kapcsolatos útmutatásokat. A forrásaival jellemzően az utcán vagy parkban találkozott, majd a közös séta után egy étteremben folytatódott a beszélgetés. Az egyetemen dolgozó hálózati személyeket a munkahelyükön kereste, ugyanis a felsőoktatási intézmények többségénél szabad volt a bejárás. A titkos kutatással megbízott tanszékek és zárt laboratóriumok még igazgatási szempontból is külön egységet képeztek – a nemzetbiztonsági szempontból lényeges vállalatoknál vagy részlegeiknél mindenhol van biztonsági szolgálat³⁶ –, de az alkalmazottakkal a kintinban vagy a könyvtárban bármikor össze lehetett futni. A tanszéki irodák és az oktatási helyiségek ajtaja legtöbbször nyitva volt, így megfelelő helyismeret esetén, az öltözködési szokásokat és stílust átvéve (pl. könnyed, élénk színű ruházat, kézben tartott kiadványok és jegyzetek stb.) feltűnés nélkül lehetett mozogni. A három év alatt több rendkívüli kapcsolatfelvétel történt, rendszerint az ügynök vagy a szervezési jelölt lakásán, munkahelyén vagy annak közelében. Pozsonyi az egy kiutazó személyt telefonon hívta, az egyik ügynöke pedig levélben kért találkozót a kívülálló számára közömbös szöveggel. A két eset egyike sem szá-

1971. 13–15.

³⁶ Lindsey, Robert (1979): *The Falcon and the Snowman. A True Story of Friendship and Espionage*. Simon and Schuster, New York. 46–52.

mított ideálisnak, de megérzése szerint nem történt bukás egyik esetben sem, ahogy a konspirációs (biztonsági) szabályokat – is sikerült betartania és érvényesítenie. A műszaki értelmiség vonalán sötéten – az érintettek tudta nélkül³⁷ – sokszor szerzett olyan fontos értesüléseket, amelyek meghaladták az elvárásokat, máskor viszont nem minden részlet jutott a tudomására. A tapasztalatok általánosságban véve is azt mutatták, hogy az USA-ban sokkal több lehetőség adódott a műszaki vonalon történő információgyűjtésre, mint más nyugati országokban.³⁸ Pozsonyi az előző állomáshelyét vette alapul, ti. Nagy-Britanniában rendkívül széles volt az államtitkok köre, az Egyesült Államok azonban nem szólásszabadságra vonatkozó első alkotmánykiegészítésre való tekintettel nem alkotott az Official Secrecy Act (Hivatali Titoktörvény) elveit követő jogszabályt.³⁹ Az alezredes felvetése összhangban volt a KGB tapasztalataival, ugyanis a szovjet hírszerzés a hadiszektorban is alkalmazható technológiákat több mint 60%-ban amerikai forrásból szerezte, ugyanis a 70-es évek végén kirobbant kémbostrányokig sokszor a hadiipari komplexum részének tekinthető vállalatok sem vették túl komolyan a biztonsági előírásokat.⁴⁰

Az illemszabályok, az utazási korlátozások és a veszélyes helyek kérdése

Pozsonyi ezt tekintette a legösszetettebb kérdéskörnek, hiszen már csak a kötelező ideológiai alapállásra tekintettel is fontosnak tartotta kiemelni, hogy a világ legfejlettebb, 200 millió lakosú országa számtalan társadalmi és faji ellentéttel terhelt társadalom.⁴¹ Mindettől eltekintve az is tény, hogy a polgárjogi törvények elfogadása önmagában még nem számolta fel a lakhatási és foglalkoztatási diszkriminációt, de az esélyegyenlőségre irányuló törekvés ugyancsak gyermekcipőben járt.⁴² Pozsonyi abban biztos volt, és ezt alapelveként rögzítette, hogy az öltözködés terén a fehér munkásnegyedekben vagy a külvárosokban az egyszerűsége törekedjen, viszont a jobb városrészekben tanácsosnak látta a polgárság viseletéhez történő igazodást. Véleménye szerint leginkább a vidéki kisvárosban kellett ügyelni arra, hogy az operatív tiszt ruházata ne legyen

³⁷ Állambiztonsági Értelmező Kéziszótár. BM Könyvkiadó, Budapest. 1970. 83.

³⁸ ÁBTL – 4. 1 – A – 3000/1 – 67-10/919/71 – BESZÁMOLÓ a külföldi munkáról. 1971. 15–22.

³⁹ Deacon, Richard (1988): *The Silent War. A History of Western Naval Intelligence*. Grafton Books, London. 272.

⁴⁰ Andrew, Christopher – Vaszilij Mitrohin (2000): *A Mitrobin-archívum. A KGB otthon és nyugaton*. Talentum Kiadó, Budapest. 231–236.

⁴¹ ÁBTL – 4. 1 – A – 3000/1 – 67-10/919/71 – BESZÁMOLÓ a külföldi munkáról. 1971. 22–23.

⁴² Gould, Louis L. : i. m. 62–63.

feltűnő.⁴³ Az amerikai élet viszonylagos lazasága ma sem jelenti azt, hogy az üzleti tárgyaláson és hivatalos megbeszéléseken ne volna elvárás az öltönyben való megjelenés, viszont ehhez a szabadidős összejövetelek alkalmával már a felsőbb társadalmi rétegekhez tartozó férfiak sem ragaszkodnak.⁴⁴ A tapasztalat azt mutatta, hogy a lakosság szokásai országreszenként eltérnek egymástól, de alapjában véve a közvetlenség volt a jellemző. A baráti körök gyakran tartottak hétfégi partit, ahol szinte minden alkalommal fogyasztottak szeszes italt. A meghívást viszonylag egyszerűen el lehetett érni, ugyanis az erre irányuló kezdeményezést a partner később illendőségből viszonzta.⁴⁵ Az alapvető illemszabályok közé tartozott a kötelező pontosság, amitől New Yorkban és más nagyvárosokban valamelyest el lehet térni. A 15-30 perces késés a forgalomra való tekintettel még elfogadható, azonban vidéken illik a megbeszélt időpontra érkezni. A társalgásban meghatározó a relatív egyszerű kifejezőmód, ugyanakkor a déli államokban 50 évvel korábban minden téren sokkal erősebb volt a formalitás és az óvilági tradíciók követése.⁴⁶

A szocialista országok állampolgárai személyüktől, rangjuktól és konkrét úti céljuktól függően kaptak vízumot, ami megkönnyítette az ellenőrzést, míg a keleti blokk diplomatái számára tiltott övezetekről és a módosításokról a korábbi évek diplomáciai jegyzékei adtak tájékoztatást. Az ide tartozó egyes városok vagy körzetek légi úton vagy kijelölt közúti folyosón történő megközelítését a SD (State Department – az amerikai külügyminisztérium) ugyan engedélyezte, de ilyenkor rendkívül szoros figyelésre lehetett számítani.⁴⁷ A SD 1967-ben fel akarta oldani a magyar nagykövetre és környezetére érvényes mozgáskorlátozókat, azonban a DOJ (Department of Justice – Igazságügyi Minisztérium) helyettes vezetője a várhatóan súlyos biztonsági következményekre való hivatkozással nem járult hozzá az enyhítéshez.⁴⁸ Pozsonyi arra is figyelmeztetett, hogy a kamionosok egy tekintélyes része az FBI és az állami rendőrségek informátora, akik rádió-adóvevőn keresztül azonnal jelentik, amennyiben egy diplomáciai testülethez tartozó személygépkocsi haladt el mellettük. Az attasé szerint ez korántsem volt véletlen, ugyanis az amerikai munkásosztályból a kamionsofőrök és az építőipa-

⁴³ ÁBTL – 4. 1 – A – 3000/1 – 67-10/919/71 – BESZÁMOLÓ a külföldi munkáról. 1971. 23.

⁴⁴ Sille István (2008): *Illem, etikett, protokoll*. Tizenkettedik magyar nyelvű kiadás. Akadémiai Kiadó, Budapest. 564–566.

⁴⁵ ÁBTL – 4. 1 – A – 3000/1 – 67-10/919/71 – BESZÁMOLÓ a külföldi munkáról. 1971. 25–26.

⁴⁶ Sille István: i. m. 566–568.

⁴⁷ ÁBTL – 4. 1 – A – 3000/1 – 67-10/919/71 – BESZÁMOLÓ a külföldi munkáról. 1971. 26.

⁴⁸ Borhi László: i. m. 246.

ri dolgozók jelentették a rendszer legfontosabb támaszait.⁴⁹ A felvetés korántsem volt alaptalan, mivel az IBT (International Brotherhood of Teamsters – Nemzetközi Kamionsofőr Testvériség) szakszervezet, amely az építőipar egy tekintélyes részét is lefedte, a szervezett alvilág irányításával működött.⁵⁰ Az 1960-as választáson a munkavállalói érdekképviseltek közül a „Teamsters” volt az egyetlen, amely a tagságot a Republikánus Párt támogatására ösztönözte.⁵¹ A New York-i építőmunkások egy csoportja 1966 tavaszán valóban szétkergette a Broadway-n a vietnami háború ellen tiltakozó fiatalokat.⁵²

Az amerikai állampolgárok legfontosabb okmányai, a járművezetői engedély és a hitelkártya segítségével az azonosítása percek alatt megtörtént. A szállodákban kötelező volt a kérdőív kitöltése, valótlan dolgot nem volt célszerű beírni, mert bármikor elkérhették az okmányokat. Pozsonyi operatív akció idején nem a washingtoni, hanem a Maryland államban lévő lakáscímét adta meg, ugyanis vidéken ez sokkal kevésbé keltett feltűnést. New Yorkban viszont sok helybeli mélyreható érdeklődéssel fordult az ember nemzetisége és származása iránt, mivel a legtöbb külföldi náluk bukkant fel. Pozsonyi óvott a színes bőrűek nyomornegyedei területén végrehajtandó találkozóktól, még ha utasításra többször is megfordult e közegben. Azt viszont elismerte, hogy a kérdés túlmisztifikált, a veszélyek felnagyítása jobbára csak arra volt alkalmas, hogy az egyes esetekben meglévő tehetetlenségre hihető magyarázat szülessen.⁵³ Az alezredes intelme a valóságban más okok miatt volt vagy lett volna megszívlelendő. Ti. 1968-ban az akkor már 12 éve létező COUNTELPRO (Counterintelligence Program – Kémelhárítási Program) keretében elindult a gettóbeli informátorok fokozott igénybevétele. Míg az FBI régebben a helyi rendőrökön, köztisztviselőkön és lelkészeken keresztül próbált a közösségre hatni, a zavargások terjedésével párhuzamosan a legkülönbözőbb élethelyzetben lévő embereket vontak be a hálózatukba. Egyik részük kereskedő, üzlet- vagy ingatlanulajdonos volt, egy másik részük a radikálisok szülei és nagyszülei közül került ki, ugyanakkor a háborús veteránok is komoly segítséget adtak a lázadók megfigyeléséhez vagy a militáns csoportok bomlasztásához.⁵⁴

⁴⁹ ÁBTL – 4. 1 – A – 3000/1 – 67-10/919/71 – BESZÁMOLÓ a külföldi munkáról. 1971. 23–24.

⁵⁰ Jacobs, James J. (2006): *Mobsters, Unions and Feds. The Mafia and the American Labor Movement*. New York University Press, New York. 44–213.

⁵¹ Waldron, Lamar (2014): *A Kennedy-gyilkosság elhallgatott története. A 20. század bünténye az új adatok tükrében*. Akadémiai Kiadó, Budapest. 133–140.

⁵² Powers, Richard Gid: i. m. 449.

⁵³ ÁBTL – 4. 1 – A – 3000/1 – 67-10/919/71 – BESZÁMOLÓ a külföldi munkáról. 1971. 26–29.

⁵⁴ Davis, James Kirkpatrick (1992): *Spying on America. The FBI's Domestic Counterintelligence Program*. Praeger, Westport. 97–103.

A tankönyv végkövetkeztetése és a szerző életútja

Pozsonyi egyben azt is javasolta, hogy a példamutatás és a terhek arányosabbá tétele céljából a rezidens is vegyen részt egy-egy vidéki éles akcióban. A kihelyezésre a feleségeket is fel kellett készíteni, hiszen – amint ezt a Radványi-ügy tapasztalatai is igazolták⁵⁵ – a nők viselkedése meghatározó szerepet játszott. Mindezek fényében azt indítványozta, hogy a kiküldetés előtt házastársaknál is kerüljön sor idegorvosi vizsgálatra,⁵⁶ ahogy 1967-től a BM a nyugati állomáshelyekre kirendelt operatív tisztek számára elrendelte a pszichológiai alkalmassági vizsgálatot, továbbá a külföldi rokonság és a vitatható kapcsolatok feltérképezését.⁵⁷ Pozsonyi elkerülhetetlennek nyilvánította a haladéktalan beavatkozást, amennyiben akár a rezidentúra vezetője és beosztottjai, akár az egyes tisztek között személyi okokból megromlik a viszony, mert később már csak a tanulságok levonására lesz lehetőség.⁵⁸ Pozsonyi István életének későbbi állomásairól és szolgálati viszonyáról a személyi anyagának töredékessége miatt nem rendelkezünk információval. Mindössze annyi bizonyos, hogy 1984. március 31-én egészségi állapotára való tekintettel 31 éves szolgálati viszonyt követően nyugállományba vonult.⁵⁹ Tevékenysége valós dimenziója ugyanígy ismeretlen marad, mivel a műszaki-tudományos hírszerzés hálózati személyeinek 1967 utáni aktái nem találhatóak az ÁBTL őrizetében. A III/I. Csoportfőnökség az átállásokat követően próbálta menteni a menthetőt és a menthetetlent, ám ez aligha járt kézzelfogható eredménnyel. Igaz, nagyon valószínű, hogy Szabó László, Bernát Ernő és Radványi János döntése nyomán hosszú ideig nem sok önkéntes akadt, aki elég bátor lett volna ahhoz, hogy feljajánlja szolgálatait a Magyar Népköztársaság számára. Mindezt megerősíti, hogy nekünk elhallgatását kérő forrásaink, az egykori beosztottak szerint az itt bemutatott operatív tankönyv szerzője hajlamos volt a rétori túlzásokra, saját szerepének felértékelésére. Azt viszont mégsem zárhatjuk ki, hogy a hivatalos kiküldetésben lévő tudományos ösztöndíjasok menedzselésével-irányításával ne jutott volna hozzá valamennyire használható anyagokhoz. Pozsonyi István már nem nyilatkozhat, ti. 1994. július 25-én, Budapesten hunyt el, életének 64. évében.⁶⁰

⁵⁵ M. Szebeni Géza (2011): A Radványi-ügy. *Grotius*, 5. évf. 24. sz. 1–13.

⁵⁶ ÁBTL – 4. 1 – A – 3000/1 – 67-10/919/71 – BESZÁMOLÓ a külföldi munkáról. 1971. 29.

⁵⁷ Baráth Magdolna–Gecsenyi Lajos: i. m. 66–71.

⁵⁸ ÁBTL – 4. 1 – A – 3000/1 – 67-10/919/71 – BESZÁMOLÓ a külföldi munkáról. 1971. 29–30.

⁵⁹ ÁBTL – 2. 8. 1 – 17053. Pozsonyi István. 1930. Nagy Róza. 1–7.

⁶⁰ Budapest Főváros Kormányhivatal XII. Kerületi Hivatala HATÁROZAT BP-12/102/00099-2/2021. Budapest, 2021. I. 19. 1–2.